

Refleksije

Naši obrazi

II.

Žeja me je zapeljala v edinole in samo našo, torej recimo ljubljansko nacionalno gostilno. Pri oknu me je čakal tih prostorček.

Pred menoj dim, ki komaj curi skozenj rumena luč. Nejasni obrisi glav, razmahnjene roke, glasovi. Glasovi vse vprek, da ne veš, odkod lete. Le v spominu se ti sami od sebe razporejajo po tistih okrožjih in omizjih, kjer so bili izgovorjeni. Po njih sem ugotovil, da me je zaneslo med dobre meščane in v bližino še uglednejšega kolektiva, ki mu pravimo slovenski literat. Oziroma, da se izrazim še točneje, slovenski literat od včeraj.

„Dà, pred vojno je zalegla kronca toliko, kakor zdaj petdeset dinarjev. Če primerjate v malem, za guljaš in pivo ste dali osem krajcarjev...“ Skozi dim je videti učene in resne glave, ki se ne zmenijo za govornika. Njegov glas je sramežljivo utonil v tišini. Molk tolmači, da mož ni prida ugleden. Zdaj vrti kozarec med prsti in splašen motri sosede. Ja, bratec, zakaj pa nisi profesor? Ali pa vsaj kakšen samostojen trgovec? Zakaj pa si...

„Ne, jaz pa pravim, da ni vse skupaj nič, prav nič!“ je planil iz drugega kota hripav bas. — Ta glas je od drugod; najbrže...

„Takah pesmi napišem vsak dan eno knjigo!“ — Aha, saj sem vedel!

„Ljudje pa radi bero!“ se oglasi ponižnost.

„Ljudje!“ Dolg pomišljaj. „Saj res, kaj bi ljudje.“ Tako se presoja vse pri nas. Kar povej mi, koga bodo brali čez petdeset let? Od vsega tega, kar danes čečkate, ne bo nič ostalo.“

„Pa tvojih čenč? Še jezik ti je neizglajen, nobenega smisla nimaš zanj. Kaj šele misli!“

„Le govori, le tolaži se! Smisla za trajnost ti manjka. Za vrednote, ki ostanejo. Jaz pa le vem, da sem s tisto svojo povestjo ‚Mesto‘ postavil mejnik.“

„Za koliko let?“

Glasovi so udarili drug čez drugega. Razumel sem le, da se bore za večnostni pomen. Bože moj, hudo mi je bilo, zaradi ostrih besed. Kdo bo razsodil, kdo jim bo po pravici razdelil to večnost?

Gledam v kozarec, gledam na steno. Tam vise po vrsti: Jutro, Slovenec, Slovenski narod. Debeli napisi: Ponesrečena petletka... Kri na berlinskih ulicah... Razorožitvena konferenca... V Ameriki stradajo... Polom Evrope... Vojna na daljnem vzhodu.

Resen meščanski glas: „O, jaz imam izšolano oko. Povem vam, ne več ne manj kakor tristo metrov. Pa povejte vi, gospod profesor!“ Obrnil se je k drugi mizi po pomoč. „Od Brdučeve hiše do Kravje doline...“

„Seveda, gospod svetnik ima prav.“

Torej je obveljalo tristo metrov. Vajeno oko se vendar ne more zmotiti.

„Bogve, če bi še pisal!“ Oni tam so se premaknili od večnosti, pravim sam pri sebi; kdo neki bi pisal...

„Cankar? Danes? Ne verjamem.“

„Če je bil genij, bi pisal...“

„Saj v tem je problem. In kdo pa je genij? Tisti, ki ga priznava svet, ali pa mož, ki gori sam iz sebe?“

„Tudi genij se izčrpa, dragi moji! Kaj bi to ugibali, ko pa ni mogoče!“

„Neumnost! To je skoraj matematičen račun. Genijalnost ni od danes do jutri. Genijalnost se prebije skozi vse.“

„Ali se vam zdi, da je bil genij? Ali ni preveč...“

„Saj pravim: Kdo pa je genij?“

„Problem ni v tem, pač pa v času. Samo naš čas vzemite, pa boste vedeli, če bi pisal ali ne. Snovi za sto takih.“

„Snov ni nič, če ni peresa.“

„Ali danes res ni peresa?“

Videl sem, da je bilo vprašanje zelo neumestno, da je seglo daleč nekam stran. Še meni je bilo nerodno zaradi njega. Tipal sem za problemom, ki je rasel nad glavami, kakor na vse strani utripajoč plamen, komaj prijemljiv. Dà, bogve, če bi pisal in pravzaprav bi pisal že zaradi časa samega. Pisal pa bi, saj je bil, recimo, genij, to se pravi, da je gorel sam iz sebe; in ker se genij sploh prebije, ker se mora prebiti, namreč, ker drugače sploh ne more —

Težka zgradba teh misli me je skoraj utrudila. Tudi literate je. V sobi je bilo skoraj tiho, le ventilator se je drl na steni. Nekdo je stopil in še njega ustavil. Pri mizi dobrih meščanov so nehali prisluškovati. Ugleden trgovec se je prijateljsko sklanjal k profesorju:

„Veste, tič sem bil, pa kakšen tič! Zmeraj me je nekaj gnalo naprej. Ah, ko sem služil v Gradcu! Naš hauptman mi je že prvo leto dejal: Sie sind ein tüchtiger Kerl! Ein braver Bursche! V enem letu sem znal nemški, pa me je potisnil više.“

Ura se je pomaknila na polnoč. Natararica je prinašala še zadnje četrтинke. Modrost življenja je visela nad glavami, da so se duhovi razmahnili.

„Der brave Bursche“ je ves sijal in je bil mlad kakor pred leti v Gradcu. Lepi so taki spomini, še lepše tako globoko opravičeno zadovoljstvo s samim seboj. Nisi živel zaman!

Literatski kolektiv se je izprevrgel v iskreno bratovščino.

„Vidiš, jaz sem že tak. Na dlani ti prinesem svoje srce, živo in vroče... Tak sem.“

„Ah, kaj!“ je kričal bas. „Saj je vseeno! Vseeno! Življenje je pena; le včasih se odpre srce srcu. Takrat čutiš tisto slast, da si v falangi, da si posvečen... Takrat se nasešaš poguma za samoto. Pijmo na ves svet! Saj je vseeno!“

Izza mize se je dvignila postava, roka je segla po zraku:

„Fej ta prazni, ta smešni svet! Kadar te obide spoznanje, ne moreš več na cesto! Ljudje postanejo mravlje, hiše igračke —. Tam zunaj pa —. Greš, položiš glavo na zemljo in čutiš, kakor bi se te dotaknil božji prst. Vidiš, to je tisto neizrekljivo, kadar te dvigne nad vsakdanjost...“

„Na dnu življenja in smrti je skrivnost. Pijmo na skrivnost! Fantje! Tako mi je, da bi objel vse po vrsti. Ali ni silovito lepo, če greš skozi življenje in čutiš na čelu venomer hlad groba, te naše zadnje hiše. Dajte, pijmo! Morda še danes in nikdar več.“

Srca so bila odprta na stežaj, oči zanesene, v širokih kretnjah se je skrivalo vse: bog in svet, skrivnost in človek. Vsa bratovščina je bila kakor komet, ki se je nekje utrgal in zažvižgal skozi večno noč. —

Dvignil sem se in stopil na cesto. Bilo je hladno in nič kaj dobro se nisem počutil. Kakor bi pravkar stopil iz zapuščene, potopljene ladje. Ta guljaš in pivo za osem krajcarjev in ‚der brave Bursche‘ — ali ni vse to le prikazen iz davnine? Nekaj, kar živi edinole še v tisti zadimljeni atmosferi, samo zase, kakor lučka nad pokojno počivajočim, že davno odmrlim življenjem? In bratovščina?

Grede sem premišljeval o njej. Jutri bodo te glave neprespane pozdravljale beli dan in drobčkan maček jih bo ščipal po spominu kakor slabo prebavljena jed. Mižali bodo spričo svojih velikih besed in globokih spoznanj, ker jim bo malo neprijetno zaradi takih silovitih emocij. Rad bi bil takrat pri njih, da bi jim dejal: Ljubčki, kaj bi ta maček! Neumnost! — Namreč: Vince jih je dvignilo na svoja bujna krila in duša je šla na izlet, ker je pero že davno ne pelje nikamor več. Naj se oddahne, naj se vsaj malo razgiblje. Pero se ubija z zaslužkom, pero skrbi kvečjemu še za dober glas. In to je vendar tako trezen posel! Zakaj bi ne šla duša na sprehod? Med brati, kjer se lahko odpre srce srcu. Saj po izletu je zopet siv dan in kar ostane, je le še telovadba misli ob mrtvih problemih o genijalnosti in težaški prepričanju za svoj večnostni pomen. In to je vendar tako naporna in utrudljiva stvar, ta večni vrtoglavi ples okrog samega sebe.

F e r d o K o z a k.

Zrcalo likovne kritike

— žalostni sobotni kvasač je umetnost in umetnike s čiki obmetaval.

Iv. Cankar.

Če sveže zadeve tehtamo v tišini ter jih nizamo v vrsto, se nam po nekem razdobju nabere snov za resen preudarek. Sproži ga dogodek, ki je navidezno enak prejšnjim, pa je vendar po svojem učinku globlji in bolj vsestranski. Tak dogodek je bila zadnja velika umetnostna razstava „Žena v slovenski umetnosti“ na lanskem jesenskem sejmu v Ljubljani.

Gotovo je prav, da stopi likovna umetnost s podstavka in iz kroga izključno omikanih poznavalcev med narod, ki ne hodi prostovoljno gledat skrbno izbranih, umetnostno točno opredeljenih osebnih, skupinskih ali zgodovinskih razstav. Na velesejmu napolni dvakrat na leto razstavne prostore občinstvo, ki je po veliki večini sestavljeno iz naivnih gledalcev priložnostne prireditve, kakršne v drugačnem okviru gotovo ne bi obiskalo. To je močna plat velesejmske prireditve, ki pa ima tudi svoje slabe strani, ker je taka razstava, prirejena v vrsti docela gospodarskih in zabavnih prireditev, izvor zelo nepravilnega presojanja ali celo zlohotnih razlag. Ker se dajo v masi preprostih obiskovalcev z lahkoto izrabljati slabi instinkti, česar se radi poslužujejo agentje neumetnostnih stremeljenj in namenov, velesejmske razstave slovenske umetnosti v tem pogledu niso imele dobrega uspeha. Pri zadnji se je stanje celo poslabšalo in smo se približali metodam tako imenovane spretno žurnalistike vélike mestne ulice. Krivda je gotovo na strani publicistike, ki je zadnja leta preveč zamudila na polju čisto stvarne likovne kritike in prepustila pero ljudem, ki znajo iz povzročene zmede v presoji kovati trenutno nekritično razpoloženje. Takega početja se mora danes sramovati vsak izobražen Slovenec, ki pozna svetlo tradicijo naše moderne kritike, ustvarjene nekdam z jasno